

Ольга Дашевська, к. е. н.

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, Україна

НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК: ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

Olga Dashevs'ka, PhD in economics

Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, Ukraine

THE NEW WORLD ORDER: THEORETICAL CONCEPTS

The purpose and objectives of research are to define signs of new geopolitical order through consideration of theoretical concepts and trends in world geopolitics. The author examines global order as a process of coexistence of countries and other international actors, characterized by principles, norms, rules and regulation instruments recognized by all or a majority of countries and other international actors. Peculiarities of the modern world order were highlighted.

The article focuses on the study of the four main concepts of the world order: unipolarity of the world, bipolarity and multipolarity of the world, the concept of global governance and world government.

The conclusion about unipolarity of the modern world led by the United States was made. The paper shows inability of particular EU leaders to compete with the United States in terms of power. The importance was stressed to work out model of the new world order generally accepted by all members of the global community.

Key words: world order, geopolitics, country leaders, multipolarity, unipolarity, world government.

Питання нового світового порядку все більш актуалізується серед політиків, вчених та суспільства в цілому. Наростання регіональних конфліктів та конфронтації, посилення фінансово-економічних криз, підвищення рівня бідності та соціальної несправедливості серед населення планети та інші тенденції розвитку висувають на передній план проблему організації співіснування країн світу. Таку організацію часто і називають світовим або міжнародним порядком. Справедливо зазначає американський дослідник Дж. Айкенберрі, що в сучасному світі центральною проблемою міжнародних відносин виступає проблема порядку та механізму його реалізації¹.

З огляду на визначення поняття «світового порядку» та актуальність запропонованої проблематики метою та завданнями дослідження виступає визначення ознак нового геополітичного порядку через розгляд теоретичних концепцій та тенденцій світової геополітики.

Виділяють три основні підходи до тлумачення та аналізу світового порядку: реалістичний, структурно-конструктивістський та інституціональний. Окрім згаданих, можна також додати аксіологічний підхід, біхевіористський підхід. Щоб не повторювати інших авторів з даного теоретичного питання², в таблиці 1 наведено основні відмінності та спільні риси даних підходів. Останнім часом світовий порядок розуміється з точки зору управління міжнародними процесами. Так, А.-М.Слотер вважає, що міжнародний порядок виступає «системою глобального управління, яка інституціоналізує співробітництво та стримує конфлікти в такому ступені, щоб дозволити всім націям та народам добитись стійкого миру, процвітання та мінімальних стандартів людської

¹ Ikenberry, J. (2001). *After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton, New Jersey, 22.

² Богатуров, А. (2003). Современный международный порядок. *Международные процессы*, т. 1, № 1, 6-23; Панченко, М.Ю. (2008). Международный порядок: сущность и механизмы. *Журнал научных публикаций*. <<http://jurnal.org/articles/2008/polit72.html>> (2015, липень, 30); Сирота, Н.М. (2013). Понятие «мировой порядок» в современном теоретическом дискурсе. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: *Грамота*, № 3 (29): в 2-х ч. Ч. II, 177-181.

гідності»¹.

Таблиця 1

**Характеристика основних теоретичних підходів
до розуміння та аналізу категорії «світовий порядок»**

Підходи	Реалістичний	Структурно-конструктивістський	Інституціональний	Аксіологічний	Біхевіористський
Тлумачення	Горизонтальний часовий зріз міжнародних відносин, їх «об'єктивний стан», який в кожний момент часу визначається співвідношенням потенціалів між великими країнами.	Наявність набору правил та норм поведінки.	Сукупність певних інститутів, які утворюють деякий устрій міжнародних відносин, що покликаний забезпечити основні потреби держав та народів.	Прийняті спільною держав гуманістичну цінності (свобода, демократія тощо).	Сукупність зразків поведінки акторів світової політики.
Відмінні характеристики	Співвідношення потенціалів між основними суб'єктами відносин.	Правила та норми поведінки міжнародних акторів.	Інструменти регулювання міжнародних відносин – міжнародні інститути та організації.	Крос-культурні загально-людські цінності.	Акцент на поведінку держав та інших учасників міжнародних відносин
Представники	Г. Моргентау, Р. Арон, К. Уолтц	Х.Булл ² , Л. Міллер ³ , Р. Купер ⁴ , Р. Гілпін ⁵ , Дж. Айкенбері ⁶	Я. Челтенхем ⁷ , П. Катценштейн, Р. Кохэн, С. Краснер ⁸	А. Етционі ⁹ , Р. Летхем ¹⁰ , Р.Фолк, С.Кім ¹¹	Дж. Розенау ¹²

Погодитись з такою трактовкою світового порядку важко, вона не витримує реалій світового життя, водночас, можна запропонувати розглядати «систему глобального управління» як процес наведення світового порядку.

Часто поняття міжнародного та світового порядку розділяють, але в даній роботі вони використані в якості синонімів. Відповідно до значення слово утворюючих елементів, поняття

¹ Slaughter, A.-M. (2004). *A New World Order*. Princeton and Oxford, 166.

² Bull, H. (2002). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Houndmills etc.

³ Miller, L. (1994). *Global Order. Values and Power in International Politics*. Boulder.

⁴ Cooper, R. (1993). Is there a New World Order? in: Sato, S., Taylor, T. *Prospects for Global Order*. London, vol. 2.

⁵ Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. New York.

⁶ Ikenberry, J. (2001). *After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton, New Jersey.

⁷ Cheltenham, Young O. (1996). *The International Political Economy and International Institutions*. Brookfield, vol. I – II.

⁸ Катценштейн, П., Кохэн, Р., Краснер, С. (2001). «Международная организация» и исследование вопросов мировой политики. *Мировая политика и международные отношения в 1990-е гг.: взгляды американских и французских исследователей*. Москва.

⁹ Этциони, А. (2004). *От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям*. Москва.

¹⁰ Latham, R. (1997). *The Liberal Moment: Modernity, Security and Making of Postwar International Order*. New York.

¹¹ Falk, R., Kim, S. (1982). *An Approach to World Order Studies and the World System*. New York.

¹² Rosenau, J. (1990). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton, 50.

«світовий порядок» розглядається нами в якості процесу організації співіснування країн світу та інших міжнародних акторів, що характеризується принципами, нормами, правилами та інструментами регулювання, визнаними всіма або більшістю країн світу та інших міжнародних акторів. Відмітимо два, на нашу думку, важливих моменти: по-перше, міжнародними акторами виступають і держави, і міжнародні інститути, і міжнародні організації, і транснаціональні корпорації, і суспільство, і окремі особи чи групи осіб; по-друге, світовий порядок визначається рядом факторів (згідно до О. Богатурова¹), найважливішим з яких є співвідношення сукупних потенціалів країн та інших міжнародних гравців, яке явно чи неявно визнає більшість світового суспільства.

З точки зору ієрархічності світовий порядок розглядається в трьох основних концепціях: багато полярності, біполярності та моно полярності.

Концепція біполярного світу зараз переживає важкі часи у зв'язку з розпадом СРСР як одного з двох найпотужніших центрів світу на протигагу США. Ключовою тезою прихильників біполярності було розподіл відповідальності за світ між двома найсильнішими державами є запорукою забезпечення глобальної безпеки (К. Уолтц, Дж. Меершаймер)². Дж. Меершаймер писав: «Біполярна система має більш мирний характер з тієї простої причини, що в стані суперництва знаходяться лише дві великі держави. Більш того, при даній системі великі держави, як правило, вимагають лояльності від малих країн, що з високим ступенем вірогідності призводить до утворення жорстких союзницьких структур. Малі країни, таким чином, захищені від нападів не тільки з боку держав-суперників, але і від нападів одна на одну»³. Разом з цим, науковці часто підкреслюють те, що мирне існування під час біполярної системи середини ХХ століття було результатом випадковості. Так, Дж. Л. Геддіс писав «Холодна війна могла би бути... Все могло відбутись з точністю до навпаки»⁴.

Прихильники багатопольярної концепції світового порядку основною тезою висувують розпад соціалістичної системи в особі СРСР та формування кола нових полюсів впливу згідно з потенціалом – США, об'єднана Європа, Китай та Росія. За висновками О. Богатурова, «під багатопольярністю слід розуміти наявність декількох полюсів-центрів, які можна спів ставити між собою за рівнем потужності»⁵. Ідея багато полярності виникла до Першої світової війни і визначалась існуючим на той час «балансом сил» великих держав, серед яких Британія, Німеччина, Франція, Росія, США, Австро-Угорщина, Італія та Японія. Багатопольярність того часу стала можливою завдяки «системі Бісмарка», яка характеризувалась відносною закритістю (елітарністю), відсутністю фактора стримування – ядерної зброї, належності до однієї західно-християнської цивілізації (окрім Японії)⁶.

Міжнародні реалії показали обмеженість концепції багатопольярності практикою, адже США явно вирізняється серед інших названих полюсів-центрів за рівнем потужності (див.табл. 2). За словами К.Уолтца «багатопольярний світ був дуже стабільний і, одночасно, занадто здатний до війни»⁷. В наукових колах поширилась концепція моно(одно)полярності. Монополярність представляється повним антиподом багато полярності, концентруючи свою увагу на формуванні єдиного центру – держави, який може забезпечити порядок у світовій системі.

Даний перелік можна доповнити та/або розширити іншими показниками міжнародних оцінок потенціалу країн, але вже зараз видно потужність США та європейських країн. Навіть якщо взяти сукупну потужність об'єднаної Європи, її неможна порівнювати ні з США, ні з Китаєм, ні з Росією. З табл. 2 також видно явне відставання Китаю та Росії від США. Корифеї американської геополітики Зб. Бжезинський, Р. Кохейн використовують нездатність багато полярності забезпечити світовий порядок у якості основного аргументу на користь «м'якої гегемонії» найсильнішого учасника – США.

¹ Богатуров, А. (2003). Современный международный порядок. *Международные процессы*, т. 1, № 1, 7.

² Waltz, K. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, vol. 18, no. 2.

³ Миршеймер, Дж. (2008). Почему мы скоро будем тосковать по холодной войне. *Россия в глобальной политике*, 6, 12.

⁴ Gaddis, J.L. (2007). *The Cold War*. London, ix, 266.

⁵ Богатуров, А. (2003). Современный международный порядок. *Международные процессы*, т. 1, № 1, 12.

⁶ Мартынов, Б. Многополярный или многоцивилизационный мир?. <<http://www.intertrends.ru/twenty-first/014.htm>> (2015, липень, 29).

⁷ Waltz, K. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, vol. 18, no. 2, 321.

Таблиця 2

Показники, які характеризують геополітичну потужність країн-лідерів, 2014 р.*

№	Показник	США	Росія	Китай	Німеччина	Франція	Україна
1.	Територія, кв.км	9519431	17125407	9598962	357021	547030	603549
2.	Населення, млн. осіб/% від населення планети	321,3 / 4,46%	146,3 / 2,03%	1371,3 / 19,25%	81,2 / 1,13%	64,2 / 0,89%	42,7 / 0,59%
3.	Військова потужність						
3.1.	Чисельність боєздатного населення, млн. осіб	145,2	69,1	749,6	36,4	28,8	22,2
3.2.	Кількість танків, тис. шт.	8,3	15	9,15	0,408	0,423	4,112
3.3.	Кількість літаків, тис. шт.	13	3	2,78	0,71	1,2	0,4
3.4.	Кількість ядерних боєголовок, шт.	7,5	8,4	0,25	-	0,3	-
3.5.	Кількість авіаносців, шт.	10	1	1	-	1	-
3.6.	Кількість підводних човнів, шт.	72	62	69	4	10	1
3.7.	Бюджет, млрд. дол.	612	76	126	45	43	4,88
4.	ВВП на душу населення, дол. США	53750	23190	11850	45620	38530	8970
5.	Індекс розвитку людського потенціалу	0,914	0,778	0,719	0,911	0,884	0,734
6.	Індекс продовольчої безпеки	89,3	62,7	62,2	83,7	83,4	56,4
7.	Індекс інноваційності	60,1	39,1	46,6	56,0	52,2	36,3
8.	Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій	8,02	6,7	4,64	7,9	7,87	5,15
9.	Індекс рівня демократії	8,11	3,74	3,0	8,31	7,88	5,91
10.	Індекс сприйняття корупції	74	27	36	79	69	26

*Складено автором за даними відповідних міжнародних організацій, інститутів, агенцій

Концепція моно полярності є корисною в політичному аналізі, адже дозволяє більш адекватно розуміти реальність, незалежно від емоційного відношення до неї. В умовах одно полярності світ можна представити у вигляді єдиної світової країни, яка управляється з єдиного центру, що дозволяє виявити природу цього правління, його форми, механізми, режими, правила та практики¹. З цим тісно пов'язана і поява ідей щодо єдиного світового уряду та «глобального управління».

Засади концепції глобального управління можна знайти у Д.Аліг'єрі (1265 – 1321 рр.) в його трактаті «De Monarchia» де він писав про необхідність наявності влади вищого порядку, яка дозволить вирішити спір між двома правителями країни. Ідея глобального управління заснована на тому, що світ виступає в якості цілісної глобальної соціальної системи, а події початку ХХІ століття лише підсилюють її. З розпадом біполярної системи світ семимільними кроками рухався в напрямку з одного боку, глобалізації, з іншого – регіоналізації. Сучасний геополітичний простір можна представити у вигляді регіонів або за концепцією Хантінгтона – цивілізацій, які розвиваючись у загальносвітовому руслі глобалізації прагнуть закріпити і власні національні, етнічні, культурні, релігійні традиції, осередками яких виступають держави або групи держав в певному регіоні. Такий розвиток подій призводить до формування конфронтаційних відносин як між великими державами, які самі виступають провідниками відповідних цивілізацій, так і між великими державами та малими країнами, які прагнуть зберегти власну ідентичність та/або відстояти свої цивілізаційні засади світового порядку. Ситуація, яка характерна для сучасного світового порядку, показує наростання регіональних конфліктів, загострення фінансово-економічної боротьби за ресурси та ринки збуту, що, в свою чергу, виступає основними аргументами лобістів єдиного глобального управління та світового уряду. У зв'язку з цим Г.Мартін (прихильник

¹ Богатуров, А. (2003). Современный международный порядок. *Международные процессы*, т. 1, № 1, 18.

концепції світового уряду) пише: «...якщо «суверенітет» означає абсолютну автономію у внутрішніх справах та абсолютну незалежність у зовнішніх, тоді система, яка складається більше ніж із 190 територіальних одиниць, кожна з яких переслідує власні економічні, політичні та військові інтереси, стає системою вічної війни чи загрози війни»¹.

З початком світової фінансово-економічної кризи 2008 року відкритими прихильниками та лобістами ідеї глобального управління стали лідери західного. З вуст західних політиків постійно звучать слова про «новий світовий порядок», «нову світову фінансову архітектуру», «наднаціональний контроль», «новий курс». Першим промовив вголос цю ідею у вересні 2007 р. Ніколя Саркозі у своєму виступі на Генеральній Асамблеї ООН. Жак Атталі, радник Саркозі та колишній глава ЄБРР, кажучи про нездатність еліт вирішити валютні проблеми 30-х років, заявляє про побоювання повтору подібної помилки; про те, що спочатку буде війна, загине дуже багато людей, а вже потім почнуться реформи. При цьому він пропонує краще вже зараз подумати про світовий уряд.

Необхідність створення єдиного світового уряду підтримує і Німеччина, обґрунтовуючи це погіршенням економічної ситуації, відсутністю компетентних кадрів, які можуть вирішити кризу в єврозоні та потребою світу у певному розумному та справедливому глобальному уряді. Криза у Греції, військовий конфлікт на кордоні ЄС в Україні та фактична неспроможність міжнародних інституцій переломити ситуації ще більш актуалізували дану проблематику в Європі. Сьогодні висловлюється думка про створення окремого органу управління серед країн єврозони на противагу Європарламенту, яка підтримується найпотужнішими членами ЄС та зовсім не сприймається новими країнами-членами, адже їх відтісняють від розподілу фінансових потоків, що може призвести до економічного краху.

Узагальнюючи вищенаведені теоретичні пошуки нового світового порядку, який прийде на зміну тому хаотичному стану, в якому опинилась світова система, можна зробити декілька висновків:

1. Сучасний світ характеризується спробою встановити однополярний світовий порядок з орієнтацією на США як єдиного потужного міжнародного арбітра. Така спроба не знаходить значної підтримки у світі, що призводить до формування явних (Росія, арабські країни) чи не явних коаліцій проти такої політики США (ЄС на чолі з Німеччиною та Францією, Китай).

2. Панування капіталістичної парадигми з кінця XX століття і до наших днів, глобалізація фінансового життя країн світу актуалізують питання протистояння впливу фінансово-економічних криз. Вирішення даної проблеми розглядається в контексті формування світового уряду або системи глобального управління, яка буде виконувати роль наднаціонального органу і прийде на заміну «гегемоні стичним амбіціям» США.

3. Майже всі дослідники та міжнародні політики констатують загострення конфліктів у світі та можливість переведення їх з регіональних статусів у загальносвітовий. Така складна ситуація на тлі соціальної нерівності та посиленню міжнародного тероризму спонукає до активного пошуку адекватної реаліям сьогодення моделі світо устрою та світо порядку.

References

1. Bogaturov, A. (2003). *Sovremennyy mezhdunarodnyj porjadok. Mezhdunarodnye processy, t. 1, № 1, 6-23.*
2. Bull, H. (2002). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics.* Houndmills etc.
3. Cheltenham, Young O. (1996). *The International Political Economy and International Institutions.* Brookfield, vol. I – II.
4. Cooper, R. (1993). *Is there a New World Order?* Sato, S., Taylor, T. *Prospects for Global Order.* London, vol. 2.
5. Ehtcioni, A. (2004). *Ot imperii k soobshchestvu: novyj podkhod k mezhdunarodnym otnoshenijam.* Moskva.
6. Falk, R., Kim, S. (1982). *An Approach to World Order Studies and the World System.* New York.
7. Gaddis, J. L. (2007). *The Cold War.* London.
8. Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics.* New York.
9. Ikenberry, J. (2001). *After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars.* Princeton, New Jersey.
10. Katcenshtejn, P., Kokhehn, R., Krasner, S. (2001). «Mezhdunarodnaja organizacija» i issledovanie voprosov mirovoj politiki. *Mirovaja politika i mezhdunarodnye otnoshenija v 1990-e gg.: vzglyady amerikanskikh i francuzskikh issledovatelej.* Moskva.

¹ Martin, G.T. (2003). *World Government.* In Mazour, I.I., Chumakov, A.N., Gay, W.C. (eds.). *Global Studies Encyclopedia.* Moscow: Raduga Publishers, 554.

11. Latham, R. (1997). *The Liberal Moment: Modernity, Security and Making of Postwar International Order*. New York.
12. Martin, G. T. (2003). World Government. In Mazour, I.I., Chumakov, A.N., Gay, W.C. (eds.). *Global Studies Encyclopedia*. Moscow: Raduga Publishers.
13. Martynov, B. Mnogopoljarnyj ili mnogocivilizacionnyj mir?. <<http://www.intertrends.ru/twenty-first/014.htm>> (2015, lipen', 29).
14. Miller, L. (1994). *Global Order. Values and Power in International Politics*. Boulder.
15. Mirshejmer, Dzh. (2008). Pochemu my skoro budem toskovat' po kholodnoj vojne. *Rossija v global'noj politike*, 6, 12.
16. Panchenko, M. Ju. (2008). Mezhdunarodnyj porjadok: sushchnost' i mekhanizmy. *Zhurnal nauchnykh publikacij*. <<http://jurnal.org/articles/2008/polit72.html>> (2015, lipen', 30).
17. Rosenau, J. (1990). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton.
18. Sirota, N.M. (2013). Ponjatie «mirovoj porjadok» v sovremennom teoreticheskom diskurse. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. *Voprosy teorii i praktiki*. Tambov: *Gramota*, № 3 (29): v 2-kh ch. Ch. II, 177-181.
19. Slaughter, A.-M. (2004). *A New World Order*. Princeton and Oxford.
20. Waltz, K. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, vol. 18, no. 2.